

Българите в Северното Причерноморие

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМСЕДМИ

КРАЕВЕДСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ И ГАГАУЗИ

Екатерина Челак

През последно време е призната тезата, че краезнанието е и наука и научно-популяризаторска дейност с определена проблематика: миналото и настояще на каквата и да е местност, край в цялото многообразие на тематиката от една страна, а от друга – като обществена дейност, към която са причастни не само учени-специалисти, но и по-широк кръг граждани предимно местни жители. Не случайно академик Д.С.Лихачев квалифицира краеведението като най-масов вид наука¹.

Краеведското знание обикновено е комплексно знание и на природата и на обществото, знание не само историческо, но и историко-културно, историко-икономическо, - не просто географско, но и географско-биологическо, географско-геологическо. Същевременно то може да се отнесе и към хуманитарното, и към естествено-научното знание. Краеведението ни убеждава във всекидневната необходимост да се обръщаме към опита на миналото (както към позитивния, така и към негативния), а в същото време облекчава изработването на формите на творческото общуване на хората от различни поколения, с различно образователно ниво и специална подготовка. По такъв начин краезнанието става школа на възпитанието на уважителното отношение към опита на възрастните предходни поколения. Минавайки непосредствено към поставения проблем, ще отбележим, че основите на краезнанието на заддунавските преселници в Бесарабия в същност се поставят в изследванието на А.А.Скалковски «Българските колонии в Бесарабия и Новорусийския край», публикувано през 1848 г.² В посочения труд авторът представя многобройни любопитни сведения за почти всяка колония. Тези негови податки от краезнавски характер и до днес остават актуални.

Друг важен извор за краеведите е списанието на Кишиневската епархия «Кишиневските епархиални ведомости», което излиза през XIX – началото на XX в Кишинев. На страниците на това издание, започвайки от 70-те години на миналия век, свещениците публикуват описанията на енориите си и църквите в Твърдица, Задунаевка, Исерлия, Чумлекьой, Дермендере и др. По такъв начин именно представителите на духовенството стават първи краеведи на българските и гагаузките села в Бесарабия. В обнародваните материали се съдържа разнообразна информация относно основаването на селата, за църквите и училищата, за суеверията на миряните, техните обичаи и традиционната им култура³.

Обаче специално краеведското проучване на българите и гагаузите в Бесарабия започва едва след края на втората световна война. Първите работи от краеведски характер се появяват през 60-те години. Авторите им са учители-историци в средните общообразователни училища в селата Твърдица и Кириутня – Валентин Маев и Сава Новаков. По-късно първият става основател на селския историко-краеведски музей, а последният – завеждащ секция «Българистика» към Академията на науките в Молдова, основана в началото на 90-те години. Тези книги – неголеми по обем брошури са посветени на 20-годишнината на местните колективни стопанства «Ленин» и «Ленински път»⁴. Оттук проистича в тях и предимството на информацията за състоянието на колхозите през 50-те-60-те години, когато те достигат грандиозни успехи в икономиката.

Авторите на посочените книги отделят специално внимание върху установяването на съветската власт по селата, основаване на колхозите, учудващото подобрене на живота на селяните в съпоставка с предишния период на румънската окупация. Всичко това безспорно отговаря на действителността и е абсолютно справедливо. Обаче този похват, от друга страна, изглежда едностранен и неравномерен, тъй като за история на селата преди 1944 г. се споменава само схематично. Савелий Новаков в книгата си по-подробно се спира върху самия процес на преселването на кортенците, описва изникването на село Кортен, позовавайки се и на устните разкази на възрастни местни жители. Трябва да отбележим, че авторите и на двете книги са ученици на големия учен-българист Иван Иванович Мешчерюк, който фактически ги иницира да се заемт с проучването на миналото на родните села.

И на двете брошури предшестват редица статии в периодичния печат, които отразяват съвременния живот на селяните. Така в януарската книжка на списание «Славяни» за 1957 г. се появява очерка на К. Комаров «Твърдица степная» с многобройни уникални снимки – своеобразна хроника на живота и битата на твърдичаните⁵. Можем да констатираме, че двете първи книжки преди всичко в пропагандистки цели, но това едва ли намалява значението им. Известно е например, че Валентин Маев е събрал богат материал както архивен, така и от устни беседи с възрастни хора, част от който е публикуван в районния вестник «Знаме» (г. Чадыр-Лунга) през 1972 г.⁶ За съжаление в книгата на В. Маев тези материали по известни причини не влизат. Ще напомним, че през 50-те години се предприема научна експедиция в българските села в Бесарабия от група учени – сътрудници в Института по славяноведение към Академията на науките на СССР – начело с професор С. Б. Бернштейн. В резултат на комплексното проучване на това население се появяват безценни изследвания, посветени главно на българските говори. Но същевременно издадените сборници от статии съдържат интересни сведения за основаването на редица села⁷.

През 1963 г. в Одеса излиза очерка на Владимир Травушкин «Болград»⁸, съобщаващ много любопитна информация за миналото на столицата на Бесарабското българско въдворение, за дейността на И. Н. Инзов и т. н. Авторът привежда спомените на мнозина от съвременниците на описваните събития, което прави труда му красноречив, жив и интересен. Ето, например, как описва Болград през 1887 г. директорът на Болградската класическа гимназия Ф. Аквилонов: «Болград е голямо българско село без хотели. Улиците му са мръсни, не се осветляват и са пълни с кучета. Няма добър магазин, липсва горелолу добра бръснарница, изобщо няма баня. Слугите са груби и нищо не умеят, а в

редица случаи въобще отсъстват, тъй като българите не се свикнали да служат някому»⁹. В. Травушкин в книгата си подробно описва създаването на градския исторически музей, комплектуването на колекциите му. Но главното внимание и в този труд се отделя на състоянието на Болград през 50-60-те години.

Трябва да отбележим още един значителен факт, който способства за развитието на краеведението сред българите и гагаузите в Буджака. Примерно през този период (50-60-те гг.) се датира установяването на дружествените им връзки със селата от метрополията, от които се преселват предците им в края на XVIII – началото XIX в. в. Тук ще посочим книгата на Никола Георгиев «Незабравими срещи», излязла в София¹⁰, в която авторът обнародва многобройни данни за основаването на Чадыр-Лунга, Комрат, Твърдица, Кубей, Кортен и др. Няма да отхвърляме и това, че повишаването на интереса към краеведението в българските и гагаузките села през 60-те години произхожда благодарение на трудовете на споменатия вече И. И. Мешчерюк и преди всичко на книгата му «Преселването на българите в Южна Бесарабия през 1828-1834 гг.»¹¹. В този труд, както е известно, изследователят за първи път в историографията подробно разглежда от какви населени пунктове в България мигрира населението на север от Дунава и какви селища тогава се образуват. 50-те-60-те години на XX в. е период на становлението на краеведението на бесарабските българи и гагаузи. Започва се целенасочено събиране на материали за миналото на селата, главно от ученици, оглавени от учителите си предимно по история и география. Те разпитват възрастните си съселаяни, записват техните увлекателни разкази за тяхното детство и младини. По същото време започват да се откриват селски историко-краеведски музеи. В края на 60-те – през 70-те години в Украйна е предприета грандиозна стъпка в делото на проучването на проучването на родния край. Имаме пред вид издаването на енциклопедията «История на градовете и селата в Украинска ССР». В тома, посветен на Одеска област, намираме съдържателни статии за Болград, Червеноармейское (Кубей), Огородное (Чийшия), Каменка (Ташбунар), Задунаевка, Благоево (Голям Буялък). Всички материали са подготвени от учени-историци, сред които са известни българисти К. А. Поглубко, А. Д. Бачински, М. Д. Дихан¹². Авторите използват солиден архивен материал, голямата част от който именно тогава се въвежда в научен оборот. В това се състои основната ценност на предприетото издание. Посочената енциклопедия и днес не е изгубила актуалността си и се използва от всички интересувачи се от краеведението – учени, студенти, ученици, любители.

В Молдавия през 70-те - 80-те години се появяват първите краеведски трудове от монографичен характер. И отново палмата на първенството принадлежи на Кортен и Твърдица. През 1980 г. в Кишинев излизат две книги – «Обновената Твърдица» на К. Поглубко и И. Забунов¹³ и «Миналото и настоящето на село Кириутня» на С. Новаков и Н. Червенков¹⁴. Авторите на посочените монографии – учени от Академията на науките на републиката – за първи път използват така наречените ревизски сказки – преписи на населението на колониите Кортен и Твърдица. В книгата за Кортен, например, изцяло се привежда сказката за 1835 г.¹⁵ Осветлявайки всичките периоди от миналото на селата, авторите обнародват голям брой архивни извори. Обаче и този път се наблюдава очевидна диспропорция в осветляването на различни исторически епохи: и тук надделява информация, относеща се към събитията след 1944 г. Очевидно е в тези трудове да липсват сведения за глада, за дигането на българите и гагаузите (т. н. раскулачивание). Следвайки историографската

традиция на времето и идеологическите установки на властта, авторите се обръщат към «глобалните» неща. Всекидневието, както и персоналиите не ги интересуват. От края на 80-те с промяната на политически реалности, възраждането на националните култури в постсъветското пространство, краеведското проучване върху българските и гагаузки села преминава на едно качествено ново равнище. Появилите се вестници – в Кишинев «Родно слово» и «Ана сѐзю», а в Одеса «Роден край» – способствуват засилването на интереса към миналото, публикувайки интересни очерци за различни български и гагаузки села.

През 1989 г. излиза книгата на кубейския учител-краевед Мирон Дерменжи, посветена на 180-годишнината на село Кубей¹⁶. През следващата година в Кишинев се издава труда на учителя по история Георги Стойнов «Кирсово в миналото и настояще (към 180-годишнината от основаване)»¹⁷. В посочената книга авторът включва и етнографски очерк, което е новшество в краеведските изследвания и където се описва материалната култура, семейната и календарната обредност на кирсовци.

През 1995 г. С.Новаков и Н.Гургуров издават «Страници от историята на село Кортен (1830-1995)»¹⁸. Върху примера на тази монография ясно може да се проследи промяната на политическата ситуация в региона. Ако я сравним с по-предишните трудове за Кортен (единият от авторите е неизменен), то дори най-общия поглед ни позволява да направим извод, че в последното издание се отделя голямо внимание на преселването, историята на заселването, стопанската дейност на колонистите и заселниците. На читателя много импонира и това, че в книгата се описват множество персоналии. Специален интерес предизвиква повестуването за самобитната култура на кортенците. Ако преди авторите игнорират сведения от етнографски характер, описвайки преди всичко културната революция, през 90-те години в това отношение положението кардинално се променя.

През 1995-1996 г.г. се появява книгата на Георги Аствацатуров «Очерци по история на село Паркани» в две части¹⁹. Авторът – учен-историк, проучил фондовете на архивите в Одеса, Измаил, Кишинев, Москва, Петербург, Киев, Днепропетровск, Херсон. Но не само с добрата архивна база се отличава този труд. По забележката на автора, в работата върху книгата голяма помощ му оказват местните краеведи и възрастни парканци – хранители на народната памет. Освен това Г.Аствацатуров за първи път въвежда в научния оборот огромен масив архивни материали, разкриващ проблема за дигнатите парканци. Въпросът е много противоречив и деликатен, но авторът успява обективно да проанализира материалите и успешно се справя с задачата. Трябва да отбележим, че монографията «Очерци по история на село Паркани» е първо изследване, което видя бял свят под егидата на Научното дружество на българистите в Република Молдова. В предговора към изданието самият автор посочва, че научно-методическите консултации на докторите по история И.Грек и Н.Червенков му оказват безценна помощ по времето на подготовката на «Очерците...». Между впрочем едната от областите на дейността на научното дружество, създадено през 1994 г. е краезнанието. То има задачата да осъществява методическа помощ на краеведите, дава консултации по различни въпроси, които интересуват не само професионалисти, но и любители-краезнавци.

През 1998 г. в издателство «Родно слово» в Кишинев излиза труда «Валя-Пержа. История на селото»²⁰. Сред авторите са Димитър Димов, около 20 години занимаващ се със събиране на материали за родното си село. Именно благодарение на неговите усилия в книгата се използват многобройни архивни документи, придаващи на книгата научна

стойност. Ана Малешкова е родена също в във Валя-Пержа, но вече отдавна е гражданка на България, живее в г.Сливен. Ала това не и пречи да продължава да събира етнографски и фолклорни извори в родното си село. Третият автор – кмета на селото Николай Куртев – написва страниците, посветени на съвремението. Както е известно в село Валя-Пержа отдавна, още от самото настаняване в Буджака, живеят заедно българи и молдавци. Авторите много сполучливо съумяват да обединят тези два народа под знамето на любовта и привързаността към родното огнище. Особено трябва да подчертаем заслугата на авторите на посочената книга в съставянето на списъка на прочутите бележити валяперженци с фотоснимки и кратки биографски справки²¹. Този труд безспорно заслужава одобрение и признание и може да служи като образец за краеведите. Обаче, ако книгата бе снабдена с по-конкретен и точен научен апарат, краеведите биха си облекчили задачата – те биха могли да използват информацията от първи ръце.

В Украйна през 90-те също се оформя идеята за необходимостта на прецизно комплексно краеведско изучение на бесарабските българи и гагаузи. Тази идея се формулира и успешно се реализира от одеските учени-етнолози Андрей Шабашов и Вячеслав Дъханов. Като резултат на редица научни експедиции в българското село Кирнички (Фънтъна-Дзинилор), организирани от историческия факултет на Одеския държавен университет «И.И.Мечников», се появява колективната монография «Очерци по история и етнография на село Кирнички в Бесарабия»²². С това издание одеските изследвачи поставят начало на серията с название «Материали и изследвания по етнографията на бесарабските българи и гагаузи». Посочената монография е снабдена със сериозен анализ на огромен и многостранен етнографски материал: стопанство и материална култура (земеделие и животновъдство, жилище, трапеза, традиционна носия, тъкачество), духовна култура (календарна и семейна обредност), светоглед и соционормативна култура на кирничанците. Монографията безспорно надхвърля рамките на чисто краеведско изследване – тук се повдигат и сполучливо се решават множество различни теоретични проблеми. Това е първо изследване с подобен мащабен характер. В настоящия момент одеските учени работят върху подготовката на изследването за село Городнее (Чийшия), а през август 1999 г. те публикуват книгата «Кубей и кубейци», която е посветена на 190-годишнината на селото и всъщност е заявка за бъдещето фундаментално изследване²³.

Сумирайки гореизложеното, идваме до извода, че в краеведското проучване на българите и гагаузите се очертават три периода.

Първият – 50-60-те години, който се характеризира с формирането на краеведението, появата на първите работи и брошури, откриване на селските краеведски музеи.

Вторият – 70-80-те години, през който краеведското знание се развива, местните краеведи работят под ръководството на учените от Академията на науките. Появяват се първи краеведски работи от монографичен характер. Засилването на работата на селските историко-краеведски музеи.

Третият – през 90-те години. Появяват се фундаментални трудове по история и етнография на редица села, разкриват се неизвестните страници на миналото. Приоритети на краеведското проучване днес стават история на всекидневието, устната история и биографичните изследвания. Създава се единно изследователско поле, което трябва да реконструира историческата действителност. В центъра на тези проучвания стои обикновения

човек, официозът се изключва напълно.

Бележки

¹ Лихачев Д.С. Предисловие. – В: Краеведы о Москве. Москва, 1989, с. 3.

² Скальковский А.А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. СПб., 1848.

³ Вж. например: Казанаклий П. Твардица. – В: Кишиневские епархиальные ведомости (по-нататък – КЕВ), 1873, № 18, с. 664-669; КЕВ, № 19, с. 692-702; КЕВ, № 20, с. 731-735; Федоров М. Описание церкви и прихода села Задунаевки Аккерманского уезда. – КЕВ, 1876, № 21, с. 729-794; Чакир Д.Г. Историко-статистическое описание церкви и прихода селения Исерлии Аккерманского уезда. – КЕВ, 1891, № 17, с. 524-535; пак там, № 19, с. 610-618; пак там, № 20, с. 628-639; пак там, № 21, с. 686-689; пак там, № 22, с. 736-742; пак там, № 23, с. 776-784; Киранов С. Борьба приходского священника с предрассудками и суевериями прихожан-болгар. – КЕВ, 1875, № 21, с. 770-788; пак там, № 22, с. 818-823; Стойков Н. Религиозно-нравственное состояние болгарских колоний в Бессарабии со времени их основания до настоящего времени. – КЕВ, 1910, № 36, с. 1267-1279; пак там, № 37, с. 1307-1311; пак там, № 38, с. 1355-1366; пак там, № 41, с. 1463-1478; пак там, № 42, с. 1510-1516; пак там, 1911, № 1-2, с. 5-14; пак там, № 4, с. 142-153.

⁴ Маев В.И. Колхозу имени Ленина 20 лет. Кишинев 1966; Новаков С.З. Степной родник. Кишинев, 1966.

⁵ Комаров К. Твардица степная. – Славяне, 1957, № 1, с. 45-56.

⁶ Маев В.И. Страницы из истории Твардицы. – Знамя, 1972, №№ 117, 120, 137, 140, 144.

⁷ Вж. Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. Вып. 1-10. Москва, 1952-1959.

⁸ Травушкин В. Болград. Одесса, 1963.

⁹ Пак там, с. 23.

¹⁰ Георгиев Никола. Незабравими срещи. С., 1972.

¹¹ Мешерюк И.И. Переселение болгар в Южную Бессарабию. 1828-1834 гг. - В: Из истории развития русско-болгарских дружеских связей. Кишинев, 1965.

¹² История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. Киев, 1978

¹³ Поглубко К.А., Забунов И.Д. Обновленная Твардица. Кишинев, 1980.

¹⁴ Новаков С.З., Червенков Н.Н. Прошлое и настоящее сел Кирютня. Кишинев, 1980.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Дерменжи М.М. Кубею 180 лет. Болград, 1989.

¹⁷ Стойнов Г.С. Кирсово в прошлом и настоящем. Кишинев, 1990.

¹⁸ Новаков С.З., Гургуров Н.Н. Страницы истории села Кортен (1830-1995). Кишинев, 1995.

¹⁹ Аствацатуров Георгий. Очерки истории села Парканы. Часть 1-2. Кишинев, 1995-1996.

²⁰ Димов Д., Малешкова А., Куртев Н. Валя-Пержа. История на селото. Кишинев, 1999.

²¹ Пак там, вж. приложението.

²² Очерки истории и этнографии села Кирнички в Бессарабии. Одесса, 1998.

²³ Шабашов А.В., Челак Е.И., Дыханов В.Я. Кубей и кубейцы (К 190-летию села Червоноармейское). Одесса, 1999.